

2. ENVIRONMENTÁLNÍ KRIMINALITA

V předchozí kapitole byla rozebrána teoretická východiska pro vytváření trestněprávních norem v oblasti trestné činnosti proti životnímu prostředí, stejně jako některé filozofické problémy a otázky spojené s určováním jednání, která by měla být právem regulována a která nikoli. Pro analýzu trestněprávních nástrojů v ochraně životního prostředí *de lege lata* a další právní úvahy o nich *de lege ferenda* je nutné charakterizovat trestnou činnost proti životnímu prostředí také z obsahového hlediska, tedy především vymežit, jaká jednání jsou v současné době předmětem úpravy trestněprávních norem a jaká by předmětem jejich úpravy měla být do budoucna. Bez pochopení fenoménu environmentální kriminality není možné posoudit vhodnost určité právní úpravy, dále je tedy pozornost věnována definici environmentální kriminality, jejím společným znakům a rysům a jejímu obsahovému vymezení.

Definovat environmentální kriminalitu nelze zcela jednoznačně, základním problematickým prvkem je, zda pod tento pojem zahrnovat pouze trestnou činnost, která ohrožuje nebo poškozuje životní prostředí, upravenou trestněprávními normami, nebo i jakákoli jednání, která ohrožují nebo poškozuji životní prostředí, bez ohledu na to, zda jsou vymezena právním řádem jako trestná. V zásadě je tak nutné rozlišovat mezi striktně právním pojetím environmentální kriminality a kriminologickým pohledem na tento fenomén. Kriminologický přístup je širší, sledovaný z více pohledů, kdežto legální přístup se soustředí na výsek škodlivých jednání rozoznávaných trestním právem.

Ani ryzé legální definice environmentální kriminality není zce-

la závazně vymezená, nicméně z jednotlivých právních řádů a mezinárodních dokumentů lze environmentální trestný čin do jisté míry definovat. Základní podmínkou vyvození odpovědnosti za případy environmentální kriminality z právního hlediska je porušení ustanovení zákonů, jejichž objektem je zájem na ochraně životního prostředí, lidského zdraví nebo obou těchto statků. Obecně tak lze trestný čin proti životnímu prostředí popsat jako jednání, které porušuje některou trestněprávní normu, je tedy nelegální, a zároveň jeho následkem je způsobení ekologické újmy nebo její hrozba, případně rovněž poškození nebo ohrožení lidského zdraví a života.¹⁰⁰ V prvku poškození nebo ohrožení lidského zdraví nebo života se jednotlivé definice liší, kdy některé toto obsahují, jiné se soustředí pouze na ekologickou újmu.

Kriminologický přístup ke zkoumání environmentální kriminality pojem trestný čin (*crime*) používá pro jednání škodlivé pro společnost, které vede ke způsobení ekologické újmy nebo její hrozby, avšak nepodmiňuje jej formálním vymezením trestného činu v konkrétním právním řádu. Jakákoli ekologická újma je z tohoto pohledu trestným činem.¹⁰¹ Otázku trestných činů hodnotí z ryze materiálního hlediska, z pohledu způsobené újmy, a nesoustředí se tak pouze na formální definici určitého trestného činu proti životnímu prostředí.¹⁰² Přínos kriminologického přístupu k environmentální kriminalitě tak spočívá především v podrobném popsání tohoto fenoménu, jeho příčin, stavu a vývoje. Kriminologický pohled má tedy velký význam z pohledu tvorby práva *de lege ferenda*.

Kriminologické hledisko vlastně umožňuje zachytit škodlivá jednání, která by měla být regulována, a jestliže lze některé aktivity považovat za delikty z kriminologického pohledu, jeví se jako pravděpodobné, že by toto měla určitým způsobem reflektovat

¹⁰⁰ Srov. např. MELANGADI, Faisal. Environmental Crime and Victimization: A Green Criminological Analysis of the Endosulfan Disaster, Kasargod, Kerala. *International Annals of Criminology*. 2017, 55(2), s. 191. Dále ROSE, Gary. Forests, Fish and Filthy Lucre. In: ROSE, Gary (ed.). *Following the Proceeds of Environmental Crime*. Forests, Fish and Filthy Lucre, s. 3. Též Evropská komise: *European Commission. Combating environmental crime* [online]. EC [cit. 23. 1. 2020]. Dostupné z https://ec.europa.eu/environment/legal/crime/docs_en.htm.

¹⁰¹ WHITE, Rob. *Transnational Environmental Crime. Toward an eco-global economy*, s. 4.

¹⁰² WHITE, Rob. Ecocide and the Carbon Crimes of the Powerful. *The University of Tasmania Law Review*. 2018, 37(2), s. 96–97.

i formální právní úprava. Výsledkem nemusí být pouze nová regulace trestněprávního charakteru, protože kriminologický výzkum může přinášet důležité poznatky o tom, co a jakým způsobem by bylo vhodné regulovat, nicméně předem neurčuje, že nejvhodnějším nástrojem je trestní právo. V některých případech může postačit doplnění administrativněprávní odpovědnosti, do určité míry může být také vodítkem, v jakých případech uplatňovat odpovědnost civilní. Význam navíc nespočívá pouze v návrzích na novou regulaci v oblasti odpovědnosti, ale i v oblasti práva životního prostředí jako celku. Například v oblasti regulace klimatické změny tak může pochopení jednání, které by bylo možné z kriminologického pohledu popsat jako environmentální kriminalitu spojenou s klimatickou změnou, přispět k utváření celého klimatického práva. Mnohá jednání, která jsou v zásadě legální a po právu, s sebou nesou následky, které jsou výrazně škodlivé.¹⁰³

2.1 Charakteristika environmentální kriminality

Kategorie environmentální trestné činnosti zahrnuje celou řadu škodlivých jednání, a ačkoli se nejedná o zcela sourodou skupinu trestných činů, lze vysledovat některé společné rysy. Jednoznačně společným znakem, na jehož základě lze tuto skupinu vůbec vytvořit, je jejich objekt, tedy samotný zájem na ochraně životního prostředí. Vždy jde o jednání poškozující nebo ohrožující životní prostředí jako celek, jeho složky nebo některou ze složek. Dalším společným znakem je, že tyto trestné činy s sebou nesou prvek nutného napravování ekologické újmy a nahrazování škod na životním prostředí. To může být velmi finančně nákladné¹⁰⁴ a vedle toho, vyčíslení ekologické újmy je často obtížné, v plné šíři při zohledňování všech potenciálních následků takřka nemožné.

Environmentální kriminalita je popisována jako kriminalita s vysokými zisky a nízkým rizikem (*high profits, low risk*),¹⁰⁵ což vyjadřuje fakt, že je z důvodu jejího nedostatečného odhalování

¹⁰³ PASSAS, Nikos. Lawful but awful: ‚Legal Corporate Crimes‘. *The Journal of Socio-Economics*. 2005, 34(6), s. 779.

¹⁰⁴ UNEP-INTERPOL Report. *The Rise of Environmental Crime*, s. 7.

¹⁰⁵ INTERPOL-UN Environment. *Strategic Report: Environment, Peace and Security – A Convergence of Threats*. Prosinec 2016, s. 61 [online]. [cit. 10. 7. 2019]. Dostupné z <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/17008>.

a nedostatečného stíhání velmi snadným způsobem, jak dosáhnout vysokého zisku při nízkém riziku potrestání. Těto charakteristiky je využíváno zejména v souvislosti se snahou financovat některé další nelegální aktivity. Samotný fakt nízkého rizika odhalení je výrazným kriminogenním faktorem takřka ve všech oblastech trestné činnosti proti životnímu prostředí. S poškozením životního prostředí souvisí i velké riziko ohrožení či poškození lidského zdraví a života, ať už přímo způsobené škodlivou činností nebo jejími bližšími či vzdálenějšími následky. Právě fakt, že stav životního prostředí má vliv na lidské zdraví a životy, byl na počátku snah o environmentální regulaci¹⁰⁶ a následek poškození lidského zdraví nebo života se objevuje v trestněprávních normách jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby.

Environmentálním trestným činům, zejména těm transnacionálního charakteru, je společná vysoká závažnost těchto jednání s ohledem na možný rozsah způsobené újmy. Nebezpečí spočívá zejména v tom, že i jednání, která se nezdaří být tak závažná či natolik intenzivně škodlivá v době, kdy jsou prováděna, mohou mít velmi závažné následky v podobě poškození velkého území nebo negativního dopadu na velké množství osob. Velké množství environmentální kriminality je svou povahou transnacionální, překonává hranice státu. Při geografické lokalizaci environmentálního zločinu je možné rozdělovat státy na původcovské, tranzitní a cílové.¹⁰⁷ V tomto kontextu se může jednat o nelegální transport odpadu, nelegální obchod s jaderným materiálem, nelegální nakládání s elektronickým odpadem, systematické nebo akcidentální znečišťování životního prostředí z průmyslové činnosti, nelegální obchod s rostlinnými a živočišnými druhy a výrobky z nich, nelegální rybaření, lov či těžbu dřeva.¹⁰⁸ R. White dále upozorňuje, že ekologická kriminalita často trpí „syndromem ne na mém dvoře“ („*not in my backyard syndrome*“).¹⁰⁹ Tím vyjadřuje skutečnost, že subjekty, kte-

¹⁰⁶ SOUTH, Nigel. Green Criminology: Reflections, Connections, Horizons. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*. 2014, 3(2), s. 12.

¹⁰⁷ WHITE, Rob. Transnational Environmental Crime. In NATARJAN, Mangai (ed.). *International Crime and Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 194.

¹⁰⁸ WHITE, Rob. The Foundations of Eco-global Criminology. In: ELLEFSEN, Rune (ed.). *Eco-global Crimes: contemporary problems and future challenges*. Surrey, UK England: Ashgate, 2014, s. 15.

¹⁰⁹ WHITE, *op. cit.*, s. 21. Dále CARRABINE / COX / LEE / PLUMMER / SOUTH, *op. cit.*, s. 398.

ré vytvoří určitou ekologickou zátěž, ji nechají „zmizet“ ze svého dosahu. Příkladem je zejména transport nebezpečného odpadu.¹¹⁰

Pro charakteristiku environmentální kriminality je v první řadě významné se zabývat specifickou povahou ekologické újmy. Ekologická újma může být různého stupně závažnosti a může se objevit na jednom konkrétním území, ale může zasáhnout i větší oblast či vícero různých území. V této souvislosti se v teorii objevuje termín „vícevrstevnost ekologické újmy,“ který popisuje fakt, že ekologická újma se často může projevit ve více vrstvách, například na lokální úrovni, regionální úrovni či nadregionální úrovni. R. White v této souvislosti identifikuje ekologickou újmu na úrovni lokální, národní, regionální, globální a transnacionální.¹¹¹ Bez ohledu na způsob dělení, významné je, že ekologická újma může nastat v jedné z vrstev, ale může zasáhnout i do úrovně jiných, nebo může v jedné vrstvě nastat jedním způsobem v podobě přímého poškození a v jiné vrstvě se projevit zcela jiným způsobem svými následky.

Kromě faktu, že důsledky škodlivých jednání mohou nastat na enormně velkém území, je dalším znakem spojeným s trestnými činy proti životnímu prostředí tzv. difuzní povaha ekologické újmy. Difuzní povaha ekologické újmy je charakterizována vzdáleností mezi příčinou a následkem, a to ve smyslu teritoriálním i temporálním.¹¹² Příkladem teritoriální difuzní újmy je znečištění povrchové vody, které se projeví na zcela jiném místě, například kontaminací půdy. Tento jev je někdy popisován také jako „efekt motýlích křídel“, kdy určité jednání na jednom místě způsobí environmentální problémy na zcela jiném místě.¹¹³ Extrémním příkladem temporální difuznosti jsou jednání přispívající ke klimatické změně, kdy jednání uskutečněná v současnosti, mohou mít následky pro příští generace. Lze nalézt ale i krátkodobější příklady časového odstupů mezi jednáním a následkem, charakterizované tak, že následek se neobjeví okamžitě, ale až po uplynutí určité doby, například po určitém působení látky v životním prostředí.¹¹⁴ Příkladem může být znečištění vod, v důsledku kterého dojde ke snížení reprodukčních schopností některých druhů. Právě di-

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ WHITE, *op. cit.*, s. 19.

¹¹² MÉGRET, Frédéric. The Problem of an International Criminal Law of the Environment, s. 222.

¹¹³ WHITE, *op. cit.*, s. 20.

¹¹⁴ MÉGRET, *op. cit.*, s. 222.

fuznost ekologické újmy je velkým problémem při vytváření účinné trestněprávní regulace i při prokazování kauzality v případech environmentální trestné činnosti v trestním řízení.

R. White v této souvislosti uvádí, že environmentální újma je svou povahou pohyblivá, tedy mobilní.¹¹⁵ Právě fakt, že environmentální kriminalita je často svou povahou mobilní a transnacionální, vede k závěru, že alespoň určitá harmonizace odpovědnostních norem má velký význam a smysl. V zásadě je nutné snažit se sjednocovat úpravy v oblasti vymezení jednání, stanovení trestů a stran procesního postupu.¹¹⁶ Pokud totiž existují v regionu významné rozdíly ve vymezení trestných činů, výši a typu trestních sankcí, ale i v pravděpodobnosti odhalení trestné činnosti, dochází ke zvýšení pravděpodobnosti výskytu tzv. vybírání fóra (*forum shopping*) nebo vybírání trhu (*market shopping*). Extrémně problematická je situace, pokud se jedná například přímo o sousední státy a překonání hranice je tak o to snazší.¹¹⁷ Vybírání fóra a vybírání trhu je velmi nebezpečné také v oblastech s určitým stupněm ekonomické integrace (př. EU, COMESA, ASEAN), kde je výrazně zjednodušen vnitřní pohyb zboží. Spolu s volným pohybem legálního zboží je tak zjednodušen i pohyb nelegálního zboží a zejména obchodníci s chráněnými druhy nebo jejich částmi mohou najít vhodný stát, kde uvést jejich produkty na trh.¹¹⁸ Jak upozorňuje N. Passas, například rozdíly v regulaci nakládání s nebezpečným odpadem mezi jednotlivými státy USA vedly v minulosti k přesouvání nebezpečného odpadu do států s nejnižším stupněm regulace.¹¹⁹

Určité celosvětové sjednocení postupu v oblasti trestní odpovědnosti stran trestných činů proti životnímu je významné také pro možnost mezinárodní extradice.¹²⁰

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ The Global Initiative Against Transnational Organized Crime. *Tightening the Net: Towards a Global Legal Framework on Transnational Organized Environmental Crime*, s. 34.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 33.

¹¹⁸ The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, *op. cit.*, s. 33.

¹¹⁹ PASSAS, Nikos. Lawful but awful: ‚Legal Corporate Crimes‘. *The Journal of Socio-Economics*, *op. cit.*, s. 771–774.

¹²⁰ The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, *op. cit.*, s. 33.

2.1.1 Organizovaná trestná činnost

Trestné jednání, které je páčáno organizovanými skupinami, představuje kvalitativně výrazně závažnější jednání než trestné činy v této souvislosti páchané jednotlivci. Environmentální kriminalita je specifická tím, že jsou do ní zapojeny různé typy organizovaných struktur, v závislosti na jejím konkrétním typu a regionu, kde je jednání uskutečňováno. Jedná se o (i) typické organizované zločinecké skupiny, (ii) zcela legální subjekty, tedy obchodní korporace, často zapojené do mezinárodního obchodu, (iii) „pseudolegální subjekty“, to znamená subjekty vzniklé po právu, avšak přímo s úmyslem uskutečňování nelegální činnosti. Aby bylo možné hovořit o organizované činnosti, musí se jednat o vnitřně koherentní skupinu.

Problematika zapojení typických organizovaných zločineckých skupin je v teorii hojně popsána a upozorňují na ni rovněž dokumenty mezinárodních policejních organizací a jiných mezinárodních organizací.¹²¹ Závazné právní dokumenty však na tento fakt stále příliš nereagují, což je výrazným nedostatkem právní úpravy v této oblasti. Ustanovení zabývající se propojením organizovaného zločinu s ekologickou újmou neobsahuje Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu (UNTOC), tato spojitost není nijak reflektována ani v jakémkoli závazném právním dokumentu v evropském právu. Zajímavým nezávazným dokumentem měkkého práva (*soft-law*) je Evropský program pro bezpečnost, který environmentální kriminalitu v souvislosti s organizovaným zločinem rozeznává.¹²² V důsledku zkušeností se zapojením mafie do nakládání s odpady, speciální ustanovení týkající se propojení organizované trestné činnosti a způsobení ekologické újmy obsahuje i italské trestní právo.¹²³ Úpravu související s organizovanou trestnou činností obsahuje například i český trestní zákoník, který spáchání

trestného činu ve spojitosti s organizovanou skupinou považuje za okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby.

Italský příklad dokládá, že organizovaný zločin v oblasti environmentální kriminality je aktuálním tématem i v rámci Evropy, navíc přináší zajímavá fakta o genezi a vývoji tohoto druhu organizované zločinecké činnosti. V italském případě se jedná často o vytvoření pseudolegálních právnických osob, formálně se zabývajících nakládáním s odpady, které jsou však reálně zaměřeny na páchání trestné činnosti, obvykle v souvislosti s činností místní mafie.¹²⁴ V tomto kontextu je poukazováno na celkové selhání lokálních úřadů, které zcela ztratily schopnost kontrolovat, jaké subjekty se na nakládání s odpady skutečně podílí.¹²⁵ V. Ruggiero a N. South ve své studii navíc upozorňují na nebezpečný trend, kdy se jednotlivé struktury od sebe vzájemně jednání „učí“.¹²⁶ I skutečně legální právnické osoby se pod vlivem zločinných subjektů naučí, jak obcházet zákon, a na základě racionální volby nakonec zhodnotí, že nelegální jednání je výhodnější i pro ně. Tento příklad dokládá, že jakákoli tolerance nelegálních jednání v tomto směru není možná a přináší pouze neblahé důsledky pro stav životního prostředí.

Nejčastějšími oblastmi, ve kterých dochází k organizované environmentální kriminalitě, jsou oblasti nakládání s odpady a obchodování s chráněnými druhy.¹²⁷ Na výskyt těchto kategorií organizovaného environmentálního zločinu také na území Evropské unie je upozorňováno v mnohých dokumentech vypracovaných na půdě EU.¹²⁸

¹²¹ Tamtéž, s. 30–31.

¹²² Evropská komise. Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – Evropský program pro bezpečnost [online]. COM (2015) 185 final, s. 10, 18, 19. [cit. 10. 7. 2019]. Dostupné z <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2015:0185:FIN:CS:PDF>. [cit. 10. 7. 2019].

¹²³ Jedná se především o čl. 260 TUA a o článek 452 zák. č. 68 z roku 2015. DE GIORGI, Federico. The case of „ECO-MAFIA“ explained: An Italian Legal Perspective. In: *siriusglobal.org* [online]. [cit. 27. 6. 2020]. Dostupné z <https://siriusglobal.org/the-environmental-organized-crime-and-the-ecomafia-an-italian-perspective/>.

¹²⁴ GRASSO, Giovanni. EU Harmonisation Competences in Criminal Matters and Environmental Crime. In: FARMER, Andrew / FAURE, Michael / VAGLIASANDI, Grazia Maria (eds.). *Environmental Crime in Europe*. Oxford: Hart Publishing, 2017, s. 29.

¹²⁵ FISHER, Elizabeth / LANGE, Bettina / SCOTFORD, Eloise. *Environmental law: text, cases, and materials*. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 129–130.

¹²⁶ RUGGIERO, Vincenzo / SOUTH, Nigel. Green Criminology and Dirty Collar Crime. In: BEARE, Margaret E. *Transnational Organized Crime*. London: Routledge, 2017, s. 258–259.

¹²⁷ Srov. např. EUROPOL – SOCTA. European Union Serious and Organized Crime Threat Assessment Report, 2017, s. 41. Dostupné z <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017> [online]. [cit. 14. 5. 2020]. Stejně tak EUROPOL – SOCTA. European Union Serious and Organized Crime Threat Assessment Report, 2013, s. 30 [online]. [cit. 14. 5. 2020]. Dostupné z <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2013>.

¹²⁸ Organizovanému zločinu ve spojitosti s nakládáním s odpady se věnuje na-

2.1.2 Propojení trestné činnosti

Dalším jevem spojeným s environmentální kriminalitou, který souvisí i s organizovanou trestnou činností, je její navázání na další typy trestné činnosti a jejich vzájemné propojení, tzv. konvergence trestné činnosti.

Spojení environmentální kriminality s jinou trestnou činností vzniká z různých důvodů. V některých případech je další typ trestné činnosti součástí portfolia nelegální výdělečné aktivity určitého subjektu, kdy se například určitá organizovaná skupina zabývá nelegálním obchodem s chráněnými druhy a současně další trestnou činností. Běžné je tedy spojení s obchodem s drogami, zbraněmi,¹²⁹ případně lidmi, či s ilegální migrací. Propojení drogové kriminality a trestné činnosti ohrožující životní prostředí je možné doložit například na tzv. operaci Kobra, kdy spolu s kokainem z Kolumbie byla ve velkém pašována také exotická zvířata.¹³⁰ Ve specifickém obchodním prostředí může docházet také k propojení s finanční kriminalitou.¹³¹

Dále může být jiná trestná činnost pouze prostředkem k uskutečnění environmentální trestné činnosti. V tomto případě se jedná především o korupční trestné činy, padělání listin či různé typy

příklad Závěrečná zpráva o osmém kole vzájemných hodnocení týkajících se trestné činnosti proti životnímu prostředí. Srov. Rada Evropské Unie. Závěrečná zpráva o osmém kole vzájemných hodnocení týkajících se trestné činnosti proti životnímu prostředí. [online]. [cit. 2. 12. 2020], s. 37. Dostupné z <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14065-2019-INIT/cs/pdf>. V souvislosti s obchodem s volně žijícími a planě rostoucími druhy lze zmínit zejména Akční plán EU pro boj proti nezákonnému obchodu s volně žijícími a planě rostoucími druhy. Evropská komise. Srov. Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – Akční plán EU pro boj proti nezákonnému obchodu s volně žijícími a planě rostoucími rostlinami [online]. COM(2016) 87 final. [cit. 2. 12. 2020], s. 3, 6. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DCo087&from=CS>.

129 Ministerstvo vnitra ČR. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu do roku 2023*. Praha, únor 2018. Schválená usnesením vlády č. 325 ze dne 23. května 2018, s. 10 [online]. [cit. 15. 1. 2020]. Dostupné z <https://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-337414.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D>.

130 Více k tomu: UHM, Daan Van. Wildlife and laundering: Interaction between the under and upper world. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / UHM, Daan van / HUISMAN, Wim (eds.). *Green Crimes and Dirty Money*. New York: Routledge, 2018, s. 208.

131 UNEP-INTERPOL Report, *op. cit.*, s. 64.

podvodů. Právě náchylnost ke korupci v oblasti ochrany životního prostředí v mnohých státech je uváděna jako jeden z důvodů, proč je environmentální kriminalita enormně nebezpečná.¹³² Korupční jednání je často propojeno s trestnou činností proti životnímu prostředí zejména tam, kde se jedná o uplácení určitých úředních osob, které vydají falešná povolení, díky nimž je pak možné trestnou činnost vykonávat.¹³³ V souvislosti s trestnou činností spojenou s chráněnými druhy se ve státech jejich získávání objevuje i spojení s násilnými trestnými činy. K environmentální kriminalitě může dojít také ve snaze legalizovat výnosy z jiné trestné činnosti, například trestné činnosti drogové.¹³⁴

V jiných případech může být další trestná činnost naopak následkem primární trestné činnosti proti životnímu prostředí. Opět může docházet ke korupčním trestným činům a podvodům i legalizaci výnosů přímo z nelegální činnosti poškozující životní prostředí. Environmentální kriminalita mnohdy generuje vysoké zisky, které se pachatelé snaží určitým způsobem legalizovat. Obvyklé je zejména propojení nelegální těžby dřeva a následné snahy o legalizaci výnosů.¹³⁵

Environmentální kriminalita také často slouží jako výhodný způsob, jak zajistit finanční prostředky pro provozování další trestné činnosti nebo ozbrojených konfliktů. V této souvislosti se objevuje také spojitost s financováním terorismu, na kterou upozorňuje i rezoluce OSN.¹³⁶ V rezoluci je vyjádřena „obava, že teroristé v některých regionech profitují z transnacionálního organizovaného zločinu, zahrnujícího obchod se zbraněmi, lidmi, drogami a artefakty a z nelegálního obchodu s přírodními zdroji, včetně zlata a dalších drahých kovů, kamenů, minerálů, rostlinných a ži-

132 MAVRELLIS, Channing. The Serious Impact of Fisheries Crime. In: gfintegrity.org [online]. 22. 10. 2018 [cit. 23. 6. 2020]. Dostupné z <https://gfintegrity.org/the-serious-impacts-of-fisheries-crime/>.

133 BROOME, John. Laundering the Proceeds of Crime. A global overview. In: ROSE, Gary (ed.). *Following the Proceeds of Environmental Crime. Forests Fish and Filthy Lucre*. New York: Routledge, 2014, s. 65.

134 Zpráva UNEP a Interpol uvádí příklad Peru a Kolumbie a legalizaci výnosů z drogové trestné činnosti prostřednictvím nelegální těžby. UNEP-INTERPOL Report, *op. cit.*, s. 65.

135 Pro více informací týkajících se způsobů „praní peněz“ v oblasti nelegální těžby dřeva: LEVI, Michael. Environmental Crimes and Black money. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / UHM, Daan van / HUISMAN, Wim (eds.). *Green Crimes and Dirty Money*. New York: Routledge, 2018, s. 179–196.

136 Rezoluce OSN 2195 (2014) z 19. prosince 2014.

vočišných druhů, dřevěného uhlí a olejů...¹³⁷ V této souvislosti je možné uvést například poměrně známý případ tzv. „krvavých diamantů“, tedy financování nákupu zbraní v občanské válce v Sierra Leone skrze obchodování s diamanty.¹³⁸

Propojení environmentální kriminality s další trestnou činností jen zvyšuje její společenskou škodlivost. Na druhé straně, v teorii se objevují doporučení, že pokud není z důvodu komplikací spojených se stíháním environmentální trestné činnosti, které jsou popsány dále v textu, možné úspěšně vyvodit odpovědnost podle trestněprávních ustanovení, jejichž objektem je přímo ochrana životního prostředí, je vhodné snažit se důsledně propojovat tuto konvergentní trestnou činnost s trestnými činy proti životnímu prostředí, a tím v zásadě zvyšovat pravděpodobnost odhalení i environmentálních trestných činů.¹³⁹

2.1.3 Zapojení ekonomických subjektů

Pro určité druhy environmentální kriminality je typické, že vznikají v rámci činnosti legálních ekonomických subjektů. V kriminologické teorii jsou pro propojení ekonomické sféry a environmentální kriminality používány termíny *dirty collar crime* nebo *green collar crime*,¹⁴⁰ které značí, že některé environmentální trestné činy jsou blízké svou povahou zejména finanční kriminalitě, tedy tzv. „kriminalitě bílých límečků“. Tomu musí odpovídat i způsob analýzy těchto zločinů a přemýšlení o pachatelích a trestních sankcích.¹⁴¹

Důvodů pro zapojení ekonomických subjektů do environmentální trestné činnosti lze vysledovat několik. Jednak se jedná o situaci, kdy se právnické osoby snaží dosáhnout větších zisků tím, že minimalizují náklady na dodržování environmentální regulace. Dále se jedná o situace, kdy celé hospodářské odvětví je zaměřeno na činnost, která přináší velmi negativní vlivy na životní prostředí, které by dosahovaly až intenzity trestného činu. Za takové odvětví může být považován olejářský průmysl.¹⁴² Částečně s tím souvisí rovněž situace, kdy určité odvětví je již natolik přivyklé na nedodržování určité regulace, že je jen velmi obtížné působit v tomto odvětví jinak.¹⁴³

Vyvozování jakékoli odpovědnosti je v této oblasti komplikované. Jedním důvodem je, že naráží na otázku společenské shody na postihování takových jednání, když hospodářské subjekty mohou zároveň přinášet pro společnost i určité užitky, a nejsou tedy zaměřeny výhradně na páčání trestné činnosti. Dalším problémem je velmi složitá struktura těchto právnických osob, kdy řízení je často rozděleno do několika stupňů, navíc mnohdy i ve snaze „pojistit se“ proti možnému vyvození odpovědnosti.¹⁴⁴ R. White poukazuje na fakt, že například ve Spojených státech amerických praxe prokázala, že je výrazně snazší dovodit odpovědnost v menších firmách než v těch větších, protože je snazší prokázat subjektivní stránku.¹⁴⁵ Obvyklé je, že právnické osoby mohou být trestně odpovědné za jednání nebo opomenutí těch, kteří jsou v řídicích nebo kontrolních pozicích. Ohledně odpovědnosti ředitelů a manažerů zpravidla platí, že tito mohou být trestně stíháni vedle právnické osoby, pokud je u nich možné dovodit zavinění v požadované formě.¹⁴⁶ Z hledis-

¹³⁷ Rezoluce OSN 2195 (2014) z 19. prosince 2014.

¹³⁸ Rozsudek Zvláštního soudu pro Sierra Leone ve věci Charles Ghankay Taylor (SCSL-03-01-A), s. 131. 26. 9. 2013. [cit. 5. 12. 2020]. Dostupné z <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/1389/SCSL-03-01-A-1389.pdf>.

¹³⁹ GALLMETZER, Reinhold, 2017. Prosecute climate crimes. *Our Planet – Environmental Crime: Tackling the Greatest Threats to Our Planet* [online], s. 26–27. UN environment: Our Planet, March 2017. [cit. 5. 2. 2020]. Dostupné z <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/20259/Our%20Planet%20March%202017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹⁴⁰ Více k tomuto tématu například WOLF, Brian. ‘Green-Collar Crime’: Environmental Crime and Justice in the Sociological Perspective. *Sociology Compass*. 2011, 5(7), s. 499–511.

¹⁴¹ SPAPENS, Toine. The ‘Dieselagate’ scandal. A criminological perspective. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / UHM, Daan van / HUISMAN, Wim (eds.). *Green Crimes and Dirty Money*. New York: Routledge, 2018, s. 198.

¹⁴² Příkladem je havárie Deepwater Horizon. Někteří autoři upozorňují, že se v tomto kontextu nejednalo jen o ojedinělý incident způsobený nedostatkem kontroly společnosti BP, ale že se jedná o činnost, která je pro životní prostředí enormně riziková. Více k tomuto například: GULIJK Van, Coen. Oil Spills: A persistent problem. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / KLUIN, Marieke (eds.). *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology*. Surrey, UK England: Ashgate, 2014, s. 133–148.

¹⁴³ SPAPENS, Toine. The ‘Dieselagate’ scandal. A criminological perspective. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / UHM, Daan van / HUISMAN, Wim (eds.). *Green Crimes and Dirty Money*. New York: Routledge, 2018, s. 91.

¹⁴⁴ SPAPENS, *op. cit.*, s. 99.

¹⁴⁵ WHITE, Rob. *Transnational Environmental Crime. Toward an eco-global economy*, s. 99.

¹⁴⁶ Srov. PINTO, Amanda / EVANS Martin. *Corporate criminal liability*. 3rd ed. London: Sweet and Maxwell, 2013, s. 69–70.

ka životního prostředí je někdy diskutováno zapojení tzv. *vicarious liability*,¹⁴⁷ tedy formy objektivní odpovědnosti, kdy určitá osoba odpovídá automaticky za jednání určitých jiných osob.¹⁴⁸ I zde je však nutné rozlišovat mezi situací, kdy je odpovědnost vyvozována přímo v důsledku jednání jiného a kdy se jedná o odpovědnost vyvozenou v důsledku porušení povinnosti (*personal duty*).¹⁴⁹ Ve Spojených státech amerických došlo v souvislosti s vyvozováním odpovědnosti u právnických osob a překonáním obtíží spojených s dokazováním zavinění obchodní korporace k vytvoření tzv. doktríny *collective knowledge*¹⁵⁰ nebo teorie agregace (*the theory of aggregation*).¹⁵¹ Ta v zásadě spočívá v tom, že se určitá agregovaná subjektivní stránka přičítá rovnou celé společnosti bez nutnosti toho, aby byla nalezena jedna konkrétní osoba, která samostatně naplnila skutkovou podstatu trestného činu.¹⁵²

Problematické je pak při jakémkoli stíhání obchodních korporací také enormní množství finančních prostředků a často i vlivu, kterým tyto subjekty disponují, což činí jejich stíhání extrémně náročným.¹⁵³ Upozorňováno je na snahy ekonomických subjektů podlamovat legitimitu trestněprávních sankcí a snažit se uplatňovat politický vliv na jejich zmírňování nebo zabraňovat trestnímu řízení.¹⁵⁴ V souvislosti s výrazně vlivnými korporacemi se navíc objevuje přístup „příliš velká, aby padla“.¹⁵⁵

147 Nutné je však poznamenat, že *vicarious liability* není tradičním prostředkem trestního práva a uplatňuje se především v případě fyzických osob spíše v oblasti civilních deliktů (*torts*). V případě právnických osob je situace složitější, protože do určité míry se jedná o „*vicarious liability*“ vždy, protože právnícká osoba je automaticky odpovědná za jednání určité fyzické osoby. Srov. SIMESTER, A. P. / SULLIVAN G. R. *Criminal law: theory and doctrine*. 3rd ed. Oxford: Hart Publishing, 2007, s. 247.

148 Tamtéž.

149 PINTO / EVANS, *op. cit.*, s. 21–22.

150 BRICKEY, Kathleen F. *Environmental Crime: law, policy, prosecution*. New York: Aspen Publishers, 2008, s. 49. ISBN 978-0-7355-6249-3.

151 SIMESTER / SULLIVAN, *op. cit.*, s. 264–266.

152 Tamtéž.

153 SPAPENS, Toine. *Invisible Victims: the Problem of Policing Environmental Crime*. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / KLUIN, Marieke (ed.). *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology*. Surrey, UK England: Ashgate, 2014, s. 228.

154 DIMENTO, Joseph F. *Can Social Science Explain Organizational Noncompliance with Environmental Law?*, s. 224.

155 „*Too big to fail.*“ Srov. SPAPENS, Toine. *The 'Dieselgate' scandal. A criminological perspective*, s. 107.

Otázka trestání právnických osob v oblasti environmentální kriminality je tak z výše popsaných důvodů poměrně komplikovaná. Na jedné straně jsou právnícké osoby častými pachateli trestné činnosti proti životnímu prostředí a kvůli velmi složité organizační struktuře korporací není často možné dohledat konkrétní osobu, které by bylo možné trestné jednání přičíst. Na druhé straně je však ve vztahu k odpovědnosti právnických osob velmi problematická otázka dokazování zavinění, což může vést k tomu, že za určité trestné jednání nakonec nebude vyvozena odpovědnost vůbec, a složitá je též otázka účinnosti trestu. I přes tyto komplikace se lze přiklonit k tomu, že trestní odpovědnost právnických osob je pro ochranu životního prostředí přínosem, avšak vždy by měla být důsledně akcentována rovněž souběžná odpovědnost individuální, s využíváním možností liberace právnícké osoby, aby ti, kdo rozhodují a nesou za poškozující jednání morální odpovědnost, nepředpokládali, že míra rizika v jejich trestné činnosti je natolik nízká, že trestnou činnost mohou bez postihu páchat.

2.1.4 Trestné činy bez obětí

Environmentální trestné činy jsou často vnímány jako trestné činy bez obětí.¹⁵⁶ Tento pohled plyne především z premisy, že „obětí“ trestného činu proti životnímu prostředí je „pouze“ životní prostředí jako takové, jeho složky, ekosystémy, živočišné, rostlinné druhy atd.,¹⁵⁷ které se verbálně neprojevují, nemohou svou újmu nahlásit a nemohou se domáhat svých práv. V důsledku této konstrukce se pak někdy jeví stíhání trestných činů proti životnímu prostředí jako odložitelné, ne tak významné jako stíhání trestných činů se „skutečnými“ obětmi. Environmentální trestné činy jsou tak často upozadovány, protože jejich stíhání a trestání není pova-

156 Pojem „obět“ je v trestněprávní a kriminologické teorii používán pouze pro fyzickou osobu. Například zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, stanovuje, v ustanovení § 2 odst. 2 že: „Obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.“ V obecném jazyce je však často pojem „obět“ používán v širším smyslu.

157 WHITE, Rob. *Eco-justice and Problem-solving Approaches to Environmental Crime and Victimisation*. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / KLUIN, Marieke (eds.). *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology*. Surrey, UK England: Ashgate, 2014, s. 89.

žováno za prioritu ve srovnání s trestnými činy proti životu a zdraví nebo proti majetku.

Primárním důvodem, proč je tento náhled nesprávný, je fakt, že příznivé životní prostředí je podmínkou existence člověka a jeho poškození nutně vede i k poškození lidské populace. Obětí poškozeného životního prostředí tak může být ve svém konečném důsledku celá řada. V teorii trestního práva a viktimologie se rozlišují oběti přímé a oběti nepřímé. I když je faktem, že poškození životního prostředí s sebou často nemusí přinášet přímé oběti (s výjimkou případů jako výbuch chemického závodu), může způsobit mnoho obětí a ztrát nepřímých.¹⁵⁸ Faktem ale zůstává, že prvotní obětí ovlivněnou škodlivou činností je skutečně určitá složka životního prostředí, která sama o sobě nedokáže na svou újmu upozornit. Proto je nutné v kontextu jakékoli odpovědnosti v ochraně životního prostředí vytvářet alternativy, jakými je možné vyvodit odpovědnost i v případě, kdy neexistují přímé oběti.

S problematikou trestných činů bez obětí souvisí rovněž otázka nedostatečného rozpoznání, že se osoba stala obětí trestného činu, popsána A. Pembertonem jako tzv. nedostatečná sebeviktimizace.¹⁵⁹ V oblasti poškození životního prostředí je toto snadno představitelným problémem, kdy se například v určité oblasti zvýší procento výskytu určitého onemocnění, avšak nedojde k nalezení souvislosti se znečištěním některé složky životního prostředí (vody, půdy). Jak uvádí N. South, určitá ekologická újma způsobí větší množství menších tragédií.¹⁶⁰ V souvislosti s tímto jevem je také nutné rozšiřovat povědomí o ekologické trestné činnosti¹⁶¹ a informovanost ve společnosti. V tomto kontextu je vhodné zmínit také další problematický jev spojený s environmentální kriminalitou,

¹⁵⁸ Více k tomu: MELANGADI, Faisal. *Environmental Crime and Victimization: A Green Criminological Analysis of the Endosulfan Disaster*, Kasargod, Kerala, s. 191.

¹⁵⁹ PEMBERTON, A. *Environmental Victims and Criminal Justice: Proceed with Caution*. In: SPAPENS, Toine / WHITE, Rob / KLUIN, Marieke (eds.). *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology*. Surrey, UK England: Ashgate, 2014, s. 68 a násl.

¹⁶⁰ SOUTH, Nigel. *Green Criminology: Reflections, Connections, Horizons*. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, s. 12.

¹⁶¹ WONG, Rebecca W. Y. *Criminological perspectives on environmental crime*. In: MITSILEGAS, Valsamis / HUFNAGEL, Saskia / MOISEIENKO Anton (eds.). *Research Handbook on Transnational Crime*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019, s. 163.

a tím je nedostatečné oznamování trestných činů. Příslušné orgány se často ani nedozví, že se určitý čin stal.¹⁶² To úzce souvisí právě s problematikou nedostatečného uvědomování si, že se osoba stala obětí trestného činu proti životnímu prostředí, a také s tím, že nejprve je ovlivněna určitá složka životního prostředí, která sama trestný čin oznámit nemůže.

2.1.5 Ohrožení sociální stability a míru

Přírodní zdroje jsou velmi významné pro každý stát, protože představují zdroj obživy pro jeho obyvatele a jsou také platformou pro ekonomický rozvoj.¹⁶³ Jednotlivé státy jsou na svých přírodních zdrojích pochopitelně závislé v různé míře, v závislosti na struktuře svého hospodářství. Nelegální nakládání s přírodními zdroji a jejich poškození může vést k sociální nestabilitě v určitých oblastech, zejména se jedná o situace, kdy jsou nelegálně nadměrně vytěžovány místní přírodní zdroje. Typickým případem tohoto je nelegální rybolov. FAO¹⁶⁴ odhaduje, že v rybářství a akvakultuře je zaměstnáno asi 60 milionů lidí, přičemž drobní rybáři nemohou organizovanému nelegálnímu rybolovu konkurovat.¹⁶⁵

Environmentální kriminalita, zejména některé její kategorie, mohou ve svých důsledcích vést až k ohrožení stability a míru v určitých regionech.¹⁶⁶ Tuto hrozbu rozeznává ve svých dokumentech Organizace spojených národů, podle zpráv Interpolu a UNEP je až 40 % vnitřních ozbrojených konfliktů spojeno s přírodními zdroji.¹⁶⁷ V této souvislosti je možné upozornit zejména na konflikty vznikající v důsledku nedostatku vody.¹⁶⁸ Příkladem může být zvyšující se počet ozbrojených útoků v blízkosti vysychajícího Čadského

¹⁶² WHITE, *op. cit.*, s. 89.

¹⁶³ INTERPOL-UN Environment, *op. cit.*, s. 59.

¹⁶⁴ Organizace pro výživu a zemědělství – FAO. Dále jen „FAO“.

¹⁶⁵ MAVRELLIS, *op. cit.* Dále *Food and Agriculture Organization of the United Nations. The State of World Fisheries and Aquaculture 2020*. Table 12 [online]. FAO [cit. 21. 6. 2020]. Dostupné z <http://www.fao.org/state-of-fisheries-aquaculture>.

¹⁶⁶ WHITE, *op. cit.*, s. 196–197.

¹⁶⁷ INTERPOL-UN Environment, *op. cit.*, s. 59.

¹⁶⁸ K tomuto například mapa konfliktů týkajících se vody. *Water conflict chronology* [online]. worldwater.org. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupné z <http://www.worldwater.org/conflict/map/>.

ho jezera.¹⁶⁹ Dlouhodobé politické napětí je spojeno také s obavami o nedostatek vody v oblasti povodí Nilu.

2.1.6 Problematické aspekty prokazování environmentální kriminality

Stěžejní a velmi problematická je při stíhání environmentální kriminality otázka dokazování příčinné souvislosti. Jedním z důvodů komplikovanosti prokazování kauzality je difuzní povaha environmentální újmy. Pokud se následek projeví až po určité době nebo na vzdáleném místě, je již obtížné najít jeho příčinu, a i pokud se domnělou příčinu podaří nalézt, není snadné příčinnou souvislost v tomto vzdáleném vztahu prokázat. Klíčové je pro případy podezření na trestnou činnost týkající se životního prostředí především řádné shromáždění důkazů a posouzení kvality životního prostředí nebo jeho konkrétní složky před událostí a po ní. To je pochopitelně často obtížné, protože ne vždy existuje hmatatelný důkaz o tom, jaké životní prostředí bylo před událostí. Interpol k tomuto uvádí, že význam má zejména nalezení a zajištění důkazů, následně nakládání s nimi zcela v souladu s právem, utřídění důkazů a jejich předložení vhodným orgánům.¹⁷⁰

Ke vzniku ekologické újmy navíc nemusí dojít v důsledku jednání jediného subjektu, ale vzniklá újma může být výsledkem činnosti několika aktérů. Ekologická újma také mnohdy není způsobena osamoceným jednáním, ale spíše jednáním opakovaným. Může se jednat o situaci, kdy k ekologické újmě vede opakované jednání určitého typu, nebo k ní přispívá dokonce vícero různých jednání postupně. Pokud se jedná o opakovanou činnost shodného subjektu, lze tuto situaci zřejmě snadno postihnout institutem pokračujícího trestného činu. Pokud se však jedná o újmu, která vznikla postupnou činností více aktérů, je situace výrazně složitější.

V první řadě není jasné, jak výrazný podíl na výsledku nese

ten který subjekt, a jednání každého z nich ani nemusí dosáhnout právem požadované intenzity pro vyvození trestní odpovědnosti (nebo odpovědnosti vůbec). Institut spolupachatelství v takovém případě navíc spíše využít nelze, protože jeho podmínkou je společný úmysl, který však tyto subjekty nemají. Tradiční trestní právo, které klade důraz spíše na způsobený následek, si s těmito problémy nedokáže poradit.¹⁷¹ Je tedy zřejmě nutné konstruovat alespoň některé trestné činy týkající se životního prostředí s větším důrazem na škodlivé jednání, ani to však nedokáže vyřešit situaci, kdy jednání jednotlivých subjektů nedosáhne intenzity trestním právem požadované.

Čím více aktérů se na následku může podílet, tím obtížnější je nalézt toho, který by měl být skutečně potrestán. Identifikovat veškeré viníky je zřejmě zcela nemožné, i pokud by se je však nalézt podařilo, vyvstávaly by otázky nadbytečné kriminalizace. Pokud má být však za určitý následek potrestán jen určitý subjekt, musí být důsledně zvažováno který, aby nebyla spravedlnost uplatňována arbitrárně¹⁷² nebo pouze exemplárně,¹⁷³ protože takové uplatňování trestního práva by výrazně snižovalo jeho důvěryhodnost a váhu a ve výsledku by přinášelo pouze negativní jevy.

Jinou problematikou spojenou také s prokazováním trestné činnosti proti životnímu prostředí je problematika zavinění. V případech způsobení ekologické újmy je totiž často velmi obtížné dovést úmysl, byť v podobě úmyslu nepřímého.¹⁷⁴ Častější je jednání z nedbalosti nebo takové, které vzniklo v důsledku nedostatečné kontroly či nedostatku řádné péče. V mnoha případech tak může být obtížné dovést naplnění skutkové podstaty trestného činu, proto je pro účely ochrany životního prostředí nezbytné vytvářet trestné činy, jejichž subjektivní stránka vyžaduje zavinění ve formě nedbalosti, nikoli výhradně úmyslu.

2.2 Kategorie environmentální kriminality

Kritéria, podle kterých rozdělovat environmentální kriminalitu tak, aby byl tento fenomén popsán co nejuplněji a nejkompaktněji,

¹⁶⁹ Srov. např. USIGBE, Leon. Drying Lake Chad Basin gives rise to crisis. In: [un.org/africarenewal/magazine](https://www.un.org/africarenewal/magazine) [online]. 24. 12. 2019. [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december-2019-march-2020/drying-lake-chad-basin-gives-rise-crisis>.

¹⁷⁰ INTERPOL. Environmental Security Sub-Directorate. *Pollution Crime Forensic Investigation Manual* [online]. Volume I, 2014, s. 12. [cit. 6. 2. 2020]. Dostupné z <https://www.interpol.int/en/Crimes/Environmental-crime/Pollution-crime>.

¹⁷¹ MÉGRET, *op. cit.*, s. 222.

¹⁷² Tamtéž, s. 223.

¹⁷³ K tomu více: JELÍNEK, *op. cit.*, s. 30 a 403.

¹⁷⁴ CARRABINE / COX / LEE / PLUMMER / SOUTH, *op. cit.*, s. 396.